

QORAQALPOQ BAXSHICHILIK YO'NALISHIDA A'MET TARIXOVNING IJOD FAOLIYATI

(Yosh baxshilarga ustoz sifatida qoldirgan me'roslari)

Azada Qarlibaeva

Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti 2 bosqich talabasi

Asatilla Sunnatillaev

Ilmiy rahbar.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13955582>

Annotatsiya. *Qoraqalpoq baxshichilik yo'nalishi, A'met Tarixov yoshligi, ijodiy faoliyati va yoshlarga qoldirgan ma'naviy boyliklari haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *Qoraqalpoq xalq baxshisi, jirovlar, og'zaki ijro, dostonlar, termalar, Amet Tarixov, farzandlari, aytilgan fikrlar.*

KARAKALPAK IN THE DIRECTION OF BAKSHILIK CREATIVE ACTIVITY OF AMET TARIKHOV

Abstract. *The Karakalpak philanthropy, Amet Tarikhov's youth, creative activity, and the spiritual wealth he left to the youth will be discussed.*

Key words: *Karakalpak folk charity, pledges, oral performance, epics, thermals, Amet Tarikhov, his children, spoken thoughts.*

КАРАКАЛПАКСКИЙ В СТОРОНУ БАКШИЛИК ТВОРЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АМЕТА ТАРИХОВА

Аннотация. *Будут обсуждаться каракалпакская благотворительность, юность Амета Тарихова, творческая деятельность, духовное богатство, которое он оставил молодежи.*

Ключевые слова: *Каракалпакская народная благотворительность, залоги, устное исполнение, былины, термики, Амет Тарихов, его дети, изреченные мысли.*

“So'z yetmagan joyga, soz yetadi” deganidek qoraqalpoq baxshichilik yo'nalishi erta davrlardan rivojlanib kelgan. Xalqimiz yuragidagi mardlik, jasurlik, muhabbatga sodiqligi va vatan parvarlik tuyg'ulari albatta baxshilar-jirovlar repertuaridagi asarlar orqali singadi. Bu san'at turining bugungi kungacha saqlanib qolganligida va bizgacha yetib kelishida ustoz baxshilarning mehnati katta hisoblanadi.

Qoraqalpoq baxshichiligining rivojlanishida, repertuarlarining kengayishida qo'shni xalq baxshichiligining ham o'rni bor, sababi Turkman baxshisi Suyov baxshi qoraqalpoq, xorazm hududlarida ham yurib o'z qo'shiqlari bilan xalqqa xizmat qilgan. Tarixga nazar solganimizda qoraqalpoqli Musa baxshi bilan Suyov baxshi zamondosh bo'lishgan va birga to'ylarda yurgan. Baxshichilik shejarasida Musa baxshi va Suyov baxshi yo'li bo'lib bo'lingan.

Ota-bobolarimizdan og'izdan-og'izga yetib kelgan xalq dostonlari, termalari va aytishuvlari hozirgi kunda ham yosh baxshilarning ijrolarida, katta sahnalarda ham jaranglayotkanini ko'rishimiz mumkin. Ustozoda Aqimbet baxshi, Musa baxshi, Suyov baxshi, Esjan baxshi, Japaq baxshi va A'met baxshilar xalq og'zaki ijodidan o'rin olgan doston va termalarni xalq orasida ijro qilib, o'zlari ham yangi termalar yaratib repertuarlarini kengaytirgan.

Qoraqalpog'istonning Qarao'zek tumani, Esim bo'yi, Sag'anay quyin degan qishlog'ida dunyoga kelgan. Yoshligidan mehnatkash A'met yetim qolib qarindoshlarining qo'lida tarbiyalanadi. Qishlog'ida odamlarning mol-qo'ylarini boqish bilan birga baxshilarning terma dostonlarini eshitib ulg'aya boshladi. Turmush tashvishlarini o'z mehnati bilan yenga olgan bo'lajak baxshining yuragida talant qushi sayrab turar edi. U 12 yoshida maktabga o'qishga boradi, shu yerdagi havaskorlar to'garagiga qatnasha boshlaydi. Ota-bobosida baxshichilik bo'lmasa da u bunga ko'ngil qo'ygan edi. Qo'lidagi qayg'u tayog'ini dutor qilib chalganda yuragidagi bor azob-qiyinchiliklari keng dalalarga taralardi. Kuni bo'yi cho'ponchilik qilib, tun bo'yi qishlog'iga kelgan baxshi-jirovlarni uxlamasdan eshitib chiqardi. Aqilli, chaqqon va talabchan bo'lib o'sgan A'metning qalbidagi istakni to'ydagi qur egalladi.

Asosan 20-yillarning oxiri 30-50-yillari baxshichilik hunari o'zining ijrochilik tarafidan eski klassik formasin saqlagan edi. Qishloqlarda baxshi-jirovlar tun bo'yi qur tuzib dostonlarni tongacha ijro qilishgan.

Yigit bo'lib yetishgan A'met boshqa er yigitlar qatorida 1943- yili sentyabr oyida bu ham frontga ketdi. 1944-yili ko'zidan jarohat olib, urushdan qaytib keladi.

Atoqli Esjan baxshining shogirdi Qurbaniyaz baxshiga shogird bo'lib tushadi. 1945-48-yillari xalq namalari, qoraqalpog' xalq qo'shiqlarini, Qirmandali, G'arib-ashiq, Sayatxan-Hamra, Yusup-Axmet, Bazergen kabi dostonlarni o'rganib, 1948-yili ustozidan duo olib, bir o'zi el oralab baxshichilik qiladi.

1950-yili A'met Tarixovning Nukus shahriga ko'chib kelishi uning ijodining yanada gullab-yashnashiga imkon yaratdi. Qoraqalpog'iston radio komitetida Esjan, Japaq, Tinibay baxshilar, Qurbanbay, Qiyas va Mambet jirovlar, Qo'yli g'ijjakchi, Qutum bulomonchilar bilan birga ish olib bordi.

1956-yili Amet Tarixov Qoraqalpog'iston mamlakatlik filarmoniyasi artisti, baxshi bo'lib ishlab baland ovozi respublika bo'ylab eshitila boshladi. 1957-yilda Toshkent shahrida o'tkazilgan Qoraqalpog' san'ati va adabiyoti kunlarida qatnashdi. Baxshi xalq orasida o'z qo'shiqlari bilan katta hurmat-e'tiborga sazovor bo'ldi. Hayotning bir qancha o'yli- balandliklarini ko'rgan Amet 2-jahon yer yuzlik urushi qatnashchisi sifatida bir qancha siyloqlarga sazovor bo'ldi.

Amet Tarixovning o'ziga yarasha baxshichilik yo'li bor. Shirali ovozi va ipakdek torda chalgan sozlarini xalq yana eshitishga intilar edi. 1974 - yili baxshichilik yo'nalishidagi katta mehnatlari uchun "Qoraqalpog'istonga mehnati singan artisti" unvonin olishga muyassar bo'ldi. U ko'pchilik baxshilarga ustoz va uning yo'lida kuylovchi baxshilar soni juda ko'p. 1983- yili "Ayqulash" mamlakatlik ansanblida ishlab yurib "Qoraqalpog'iston xalq baxshisi" unvonin oldi.

Qo'shni davlatlarda Turkmaniston, Qozoqston davlatlarida tarixida o'zining xushovozi, qoraqalpog' milliy nolalari bilan yaxshi tassurot qoldirdi.

Uning repertuarida "Xoja bala", "Xoshim paluan", "Miyne't", "Yara yandim", "Alaqayis", "Aruxan", "Baglar", "Barmeken", "Begler", "Gelalayim", "Eshbay", "Ilg'al", "Sharqi pa'lek", "Ushtob", "Xoshadas" qo'shiqlari bor.

"Bazergen", "Yusup-Axmet", "Qirmanda'li" dostonlarini va quyidagi keltirib o'tilgan qo'shiqlarni to'lig'i bilan ijro qilib magnitlentaga, gramplastinkaga yozib qoldirgan. N.Kamalov

1959-yili “G’arib – oshiq” dostonini Amet Tarixov variantida yozib olgan. Bu variant 100 tomlik “Qaraqalpaq folklori” kitobining 27-42 tomida keltirilgan

Amet Tarixov 1989-yili dunyodan o’tti. Uning bizga qoldirgan me’roslari baxshilar uchun bebaho xazina hisoblanadi. U xalq ardog’idagi baxshilarning biri bo’ldi, uning qoldirgan yo’li shogirdlari orqali davom etadi.

Buyuk baxshi haqida O’zbekiston va Qoraqalpog’itonda xizmat ko’rsatgan san’at arbobi Najimatdin Muxammetdinovning aytishicha; -“Men Amet Tarixovni ko’rganimdan juda xursandman. Sababi uning qurda qo’shiq kuylaganin, doston aytganin ko’rdim. Bir to’yda G’arib-oshiq dostonidan parcha aytganida Shoxsanamning obrazini o’zining ovozi bilan, harakatlari bilan, sozi bilan juda o’xshatib ijro qilgandi. Men shu kungacha Amet akadek ijro qiladigan baxshini eshitmaganman. Uning birqancha shogirdlari bor. Elimiz suygan baxshilardan biri edi” deb tarf bergan.

O’zbekiston xalq baxshisi G’ayratdin Utemurodov ham o’zining yaxshi fikrlarini keltirgan.

Uning aytishicha “Amet Tarixovti biz kichkina vaqtimizdan radio orqali eshitganmiz. Lekin biz yaxshi bilamagan bilan yonimizdagi katta odamlar bu Amet Tarixovning ovozi deb aytar edi. Bu kishi bilan birga ishlashish baxtiga muyassar bo’lganimga juda quvonchliman.”

1991-yili o’zi yashagan ko’chaga baxshining nomi berildi. Farzandi Maqsetbay Tarixov o’z otasining yo’li baxshichilikni davom ettirmasa ham san’at sohasida faoliyat yuritib ustoz bo’lib kelmoqda.

Maqsetbay Tarixovning aytishicha; - “Otam o’zi bilan birga meni to’ylarga olib ketar edi, U paytlarda mikrofonlar yo’q, hamma narsa tabiiy edi. Uyimizda magnitafon bo’lardi, otam ijro qilgan qo’shiqlarni o’zim ham yozib olar edim, ustiga “Faqat yoshi katta chollar eshitsin” deb yozib qo’yardim. Sababi uning ijrosida ko’pincha hayotiy temadagi qo’shiqlar ijro qilinardi, Uning ma’nosini katta yoshdagi odamlar tushinardi.

-Saksondan o’tsang, to’qson

Bu dunyoda borsan yoki yo’qsan”

-deb aytardi. Bu qo’shiqlarning mano’sini anglab yetish kerak” deb fikr bildirgan.

Nukus shahridagi 12-sonli BMSM ga baxshi nomi berilgan. U yerda yoshlar baxshichilikning alvon sirlarini ustozlardan o’rganib kelmoqdalar.

O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 26-apreldagi 304-sonli qaroridagi “Baxshichilik va dostonchilik san’atini yanada rivojlantirish hamda takomillashtirish bo’yicha 2018 — 2022-yillarga mo’ljallangan”

“YO’L XARITASI” da “O’zbek baxshichilik san’ati rivojiga katta hissa qo’shgan atoqli baxshi-shoirlarning xotira kechalarini tashkil etish hamda ularning faoliyatlarini keng targ’ib qilish” to’g’risida amalga oshirilgan 2023-yil 27-fevralda Amet baxshi Tarixovning 100-yilligiga bag’ishlangan 50-yosh va undan katta yoshdagi baxshilar o’rtasida tanlov bo’lib o’tti. Tanlovga respublikamizdan birqancha baxshilar qatnashdi. O’rta yosh kategoriyasi bo’yicha ham shu yili tanlov o’tkazilgan. Yubeley munosabati bilan og’li Maqsetbay Tarixovdan otasiga bag’ishlab yozgan she’ri;

Eslew

Akeni eske aliu persentke pariz,
Ake aldinda tawsilmaydi hesh qariz.
Akem ushin qansha xizmet etsemde,
Oylayman barlig'i men ushin "qalis".

Tan' aldinda keldi qulaqqa saza,
Uyqisizliq mag'an jag'imli jaza.
Qosiq aytgan hawazi oyatti meni,
Jan'ladi kewlimde ol shertken nama.

Maqtap atir eken adamlar oni,
Esitip qosig'in kewiller toldi.
Ko'kiregim bosasip o'ksip atirman,
Ko'zlerim da'ryaday jaslarg'a toli.

Uyiqalay almay qalem aldim qolima,
Qosig'imdi bagi'shladim jolin'a.
Ziyarat etip baratirman bugun men,
Aytshi ag'a senin' kewlin' toldima.

*O'zbekistan ham Qaraqalpaqstan Respublikasining
Xalq Bilimlendiriw Ag'lası M.Tarixov 2023.*

"O'zbekkino Milliy Agentligi" va "Qaraqalpaqfilm" kino studiyasi tomonidan 2019-yili "Balent lapizli baqsi" nomli hujjatli film suratga olingan. U yerda baxshining hayoti va ijodi haqida keltirilgan. Bu film xalqimiz yuragida juda ajoyib tassurot qoldirib, yosh baxshilar Amet Tarixovning ijodini o'rganish uchun foydali malumotga aylandi.

Bugungi kunda O'zbekiston hududida har bir baxshichilik maktablari rivojlanish bosqichida.

Yoshlarning bu san'atni o'rganishi uchun bir qancha sharoitlar yaratilgan, musiqa maktablari, baxshichilikka ixtisoslashtirilgan musiqa maktablari, madaniyat maktablari, institutlar, o'quv darsliklari nashr etilgan, dostonlar qaytadan nashr qilingan, eshitib o'rganish uchun video va audiolari ham internet tarmog'iga joylangan.

Har ikki yildan bir o'tkaziladigan xalqaro baxshichilik festivali ham yosh baxshilar uchun juda ajoyib imkoniyat eshigidir. Berilgan imkoniyatlardan keng turda foydalanilsa baxshichilik san'ati yuqori cho'qqilarni zarb etadi.

REFERENCES

1. Maqsetov K, Dastanlar, jirawlar, baqsilar. No'kis, "Qaraqalpaqstan", 1992.
2. Nadirova A, Qaraqalpaq muzika tarixi. Tashkent, 2018.
3. <https://lex.uz/uz/docs/-3711930>
4. <https://t.me/baqsilar>